

СЕНЗИТИВНАТА КОМУНИКАЦИЈА И ИНТЕРАКЦИЈА НИЗ ПРИНЦИПИТЕ НА ИЦДП-ПРОГРАМАТА

Нергис РАМО¹
Ристо ПЕТРОВ²

Последипломец на
Институтот за дефектологија¹
Филозофски факултет
Институт за дефектологија²

Примено 20-01-2009
Прифатено 02-03-2009
UDK: 364-787.3-053.5(083.97)

Резиме

ИЦДП-приодот на обука се базира врз идејата дека најдобар начин да им се помогне на децата е прво да им се помогне на нивните негуватели.¹

Во центарот на базичните хумани психосоцијални потреби е потребата за создавање долготрајна, стабилна и емотивна поврзаност со примарниот негувател, без кој децата не можат да се развијат соодветно. Затоа предметот мора да биде сензитивирање на негувателите, за да се подобри нивната способност да овозможат добра и квалитетна грижа и да манифестираат емпатични чувства кон децата. Најостварливата стратегија да им се помогне на децата на долгорочен план е да се даде поддршка и да се едуцираат мрежи од стабилни детски негуватели, што во практика значи сензитивизирање на семејствата и заедниците за зголемување на нивната способност за подобрување на социјалните, културните и развојните услови потребни за растот и развојот на децата.

Клучни зборови: сензитивизирана комуникација, ИЦДП-програма.

Адреса за кореспонденција:

Нергис РАМО
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филозофски факултет
Институт за дефектологија
Крсте Мисирков бб, 1000 Скопје
Република Македонија
e-mail: nergis_ramo@yahoo.com

Сите стручни работници (дефектолози, психолози, педагози, социјални работници, медицински кадар и други) кои работат со деца, во програмата се именуваат со зборот: **негуватели**.¹

SENSITIVE COMMUNICATION AND INTERACTION THROUGH THE PRINCIPLES OF THE ICDP PROGRAMME

Nergis RAMO¹
Risto PETROV²

Postgraduate student on the Institute for Special Education and Rehabilitation¹
Faculty of Philosophy - Institute for Special Education and Rehabilitation²

Received 20-01-2009

Accepted 02-03-2009

Best practice article

Abstract

The ICDP approach is based on the idea that the best way to help children is first to provide help for the children's caregivers.¹

At the centre of basic human psycho-social needs is the need for establishing a long-term, stable, and caring relationship with the primary caregiver, without which children cannot develop properly. The objective, therefore, must be to sensitise caregivers, in order to enhance their ability to provide good quality care and to release empathic feelings towards the children. The most feasible strategy for helping children on a large scale is to support and educate children's network of stable caregivers, which in practice means sensitising families and communities to enhance their own ability to sustain the social, cultural and environmental conditions necessary for the growth and development of children.

Key words: sensitive communication, ICDP programme.

Corresponding Address:

Nergis RAMO
"Ss Cyril and Methodius" University
Faculty of Philosophy
Institute of Special Education and Rehabilitation
Krste Misirkov bb, 1000 Skopje
Republic of Macedonia
e-mail: nergis_ramo@yahoo.com

All experts (special educators, psychologists, pedagogues, social workers, medical staff etc.) who are working with children, in this program will be named as: **caregivers**.¹

Вовед

Интернационалната програма за развој на децата (ICDP) започна да се развива во 1985 година, но организацијата не беше формирана сè до 1992 година кога е регистрирана како Интернационална програма во Осло, Норвешка.

Карактеристика на ICDP е да овозможи хумана грижа со активирање на емпатија и едукација на негувателите и нивните деца. Нивната цел е имплементирање на неодамнешните сознанија од научни истражувања за развојот на децата и придобивките за занемарените деца. Работата се базира на принципите на Конвенцијата за правата на детето на Обединетите нации.

Во 1993 година, психосоцијалната интервенција на програмата развиена од ICDP, беше оценета од страна на Светската здравствена организација (WHO) во одделението за ментално здравје во Женева. Програмата подоцна беше усвоена како WHO/ICDP-програма, а прирачникот за истата беше издаден како документ на WHO (1).

Цели на ICDP-програмата

ICDP-програмата за психосоцијална интервенција има за цел да ја подобри и збогати врската помеѓу негувателите и нивните деца. ICDP-програмата е изработена со цел да се идентификуваат и реактивираат локалните културни навики, за да се стимулира развојот кој ќе биде автентичен, одржлив и долготраен.

Задачата на ICDP-обуката е да сензитивизира, да изгради подготвеност и доверба помеѓу членовите на постоечкиот систем на детска грижа.

Целите на ИЦДП-програмата се:

1. да се предизвика кај негувателот позитивно доживување на детето, така што негувателот ќе може да се идентификува и да сочувствува со него, да ја почувствува детската состојба, да ги насети неговите потреби и да ја приспособи неговата/нејзината грижа според детските потреби и иницијативи;
2. да се зацврсти самовербата на негувателот;
3. да им се даде можност на децата да бидат слушнати и да им се одговара со отворање простор за значајни дијалози со возрасните;

Introduction

International Child Development Programmes (ICDP) began developing in 1985 but as organization was not founded until 1992 when it was registered as an international programme in Oslo, Norway.

The ethos of ICDP is to provide for human care by activating empathy and education of both caregivers and their children. Their aim is implementation of the recent knowledge from scientific research in child development and the benefits for neglected children. Their work is based on the principles in the UN Convention on the Rights of the Child.

In 1993, the psychosocial intervention programme developed by ICDP was evaluated by the Division for Mental Health of the World Health Organisation (WHO) in Geneva. The programme was later adopted and its manual published as a WHO document (1).

Aims of the ICDP programme

ICDP psychosocial intervention programme aims to enhance and enrich the relationship between caregivers and their children.

The ICDP programme is designed to identify and reactivate local cultural practices, in order to stimulate development that is authentic, sustainable and long lasting.

The task of ICDP training is to sensitise, build competence and confidence in members of existing child caring system.

The aims of the ICDP programme are:

1. To influence the caregiver's experience of the child in a positive way, so that the caregiver can identify with and 'feel with the child', sense the child's state and needs and adjust her/his caring actions to the child's needs and initiatives;
2. To strengthen self-confidence in the caregiver;
3. To give children the opportunity to be heard, listened to and responded to by opening up a space for meaningful dialogues with adults;

4. да им се даде можност на децата да ги следат своите иницијативи преку пружање поддршка кога е потребно, но без преземање на контролата врз ситуацијата на децата;
5. да се поттикне сензитивна емоционално-експресивна комуникација помеѓу детето и негувателот, комуникација која ќе води кон позитивна емотивна и развојна поврзаност помеѓу нив;
6. да се поттикне збогатена, стимулативна интеракција помеѓу негувателот и детето која ќе ги развива и води детските искуства и постапки во односот со надворешниот свет кој го опкружува;
7. да се реактивираат вродените детски развојни навики и вредности, вклучувајќи ги детските навики за игри, пеење и активности на соработка кои се типични за менталитетот на околината од која доаѓа детето.

Содржина на ICDP-програмата

ICDP-програмата е составена од осум показатели (теми) за добра интеракција и емпатична идентификација. Пораките на осумте показатели за добра интеракција се универзални и едноставни, природно вградени во комуникацијата воспитувач - дете и присутни во секоја култура.

Осумте показатели можат да служат како рамка за организирање размена на лични искуства и ставови во врска со детското воспитување. Тие се поделени во две категории: емотивно-експресивни и медиативно-дидактички.

1. Емотивно-експресивни показатели

Се однесуваат на раниот емотивен дијалог на експресивни гестови помеѓу детето и негувателот, каде што негувателот ги следи и одговара на експресивните иницијативи и говорот на телото на детето, потврдувајќи ги сигналите, коментирајќи позитивно на она што детето го прави. На овој начин може да се развие вистински дијалог на емотивна поврзаност исполнета со чувства на самодоверба, радост и пријателство помеѓу детето и негувателот.

Овој **ран емотивен дијалог** го има најважното значење за создавање на топли врски исполнети со љубов, со што детето станува поискрено и со другите луѓе.

4. To give children opportunities to follow their own initiatives giving them support when needed, but without taking over the control of the situation from the children;
5. To boost a sensitive emotional-expressive communication between caregiver and child that will lead to a positive emotional and developmental relationship between the two;
6. To boost an enriching, stimulating interaction between caregiver and child that will expand and guide the child's experiences and actions in relation to the surrounding world;
7. To reactivate indigenous child-rearing practices and values, including the child habits to play games, sing and activities for cooperation that are features of the environment where the child is coming from.

Content of the ICDP programme

ICDP programme is made by 8 indicators (topics) for good interaction and emphatic identification. The messages of the 8 indicators for good interaction are simple and universal, naturally embedded in caregiver-child communication and present in any culture.

The 8 indicators can be used as frame to organize personal experience exchange and attitudes for child rising. They are divided in two categories: emotional and didactical.

1. Emotional expressive indicators

Refer to early emotional dialogue of expressive gestures between the child and the caregiver, where the caregiver is following and responding to expressive initiatives and the child's body language, confirming the signals and commenting positive on the things the child does. In this way, we can develop real dialogue of emotional relation, filled with feelings of self-confidence, happiness and friendship between the child and the caregiver.

This **early emotional dialogue** is having the most important meaning in creating warm relation filled with love, which makes the child more sincere with other people, too.

Четирите показатели за емотивна комуникација се следните:

- *Покажување на позитивни чувства исполнети со љубов.*

Дури доколку детето сè уште не може да го разбере говорот, сепак тоа е способно да ги разбере емотивните изрази на љубов и отфрлање, на радост и тага. Важно е за довербата на детето да знае дека е сакано, чувано со љубов, галено со покажување кон него љубов и ентузијазам.

The 4 indicators for emotional communication are:

- *Showing positive feelings filled with love;*

Even when the child is still not able to understand the speech, still it's capable to understand the emotional expressions of love and reject, of happiness and sadness. For child's trust its important, to know that it's loved, cared with love, and fondled by showing him love and enthusiasm.

- *Воочување и одговарање на детската иницијатива.*

При интеракцијата со детето од огромна важност е да се обрнува внимание на ситуацијата во која се наоѓа, на неговите желби, на неговите намери, на говорот на неговото тело, и притоа е потребно приспособување и следење за детето да почувствува и да знае дека е сакано. На тој начин детето знае дека некој посветува внимание на неговата иницијатива да води. Исто така, за детето и за неговиот развој мошне е важно да не се наоѓа постојано во ситуација кога некој друг го турка кон некои активности.

- *Perception and responding to the initiative of the child;*

During the interaction with the child it's very important to pay attention on the child's situation, his wishes, his intentions, body language, and it's necessary to adapt and follow the child, so it can feel and know it's loved. That is the way the child will know that someone pays attention to his leading initiative. Also, it is of importance for the child and its development, not to be in situations when someone else is pushing it during some activities.

- *Започнување на дијалог на реципроцитет (вербален или невербален).*

Дури и мошне кратко време по раѓањето може да се оствари ваков емоционален дијалог по пат на контакт со поглед, со насмевки и гестикулации, со изрази на задоволство, каде што негувателот ќе коментира позитивно за она што детето го прави или за што е заинтересирано, или пак кога детето одговара со среќни крици. Оваа рана емотивна конверзација е важна за понатамошниот развој на говорот на детето и поврзаноста на детето и негувателот во иднина.

- *Establishing a positive personal dialogue – verbal or non-verbal;*

Even shortly after the child is born it can develop emotional dialogue with eye-contact, smiles, gestures, sounds of pleasure, when the caregiver should make a positive comment for what the child is doing, for its interests, or happy emotions. This early emotional conversation is important for child's speech development and for the connection between the child and its caregiver in future.

- *Да се пофали и цени детето за она што успева да го прави добро.*

За да развие детето нормална самодоверба од голема важност е некој да му пренесе чувство на самовредност, некој кој ќе реагира позитивно и со одобрување на она што детето го прави добро и кој ќе му објасни на детето зошто е добро тоа што го направило.

- *Praising and approving what the child manages to do;*

For developing the child's self-confidence it's very important to get the feeling of self-worth, from someone who will response positively and with approval for the things child manages to do well, and from someone who will explain to the child why the thing he did was good.

Четири емотивни показатели се природна појава кога постои емпатична идентификација со детските чувства.

The four emotional indicators are natural when there is emphatic identification with the child's feelings.

2. Показатели поврзани со посредување

2. Indicators related to mediation

Над двегодишна возраст детето бара и има потреба од негувателот да го води во „истражување на светот“. Ова е моментот за „медиативно искуство на учење“ (Феурстеин и Клеин). Тоа се споделени искуства кои биле подготвени од страна на негувателот за да се вклопат во детското внимание додека е водено во светот на знаења и вредности.

Above age of 2, the child needs and is asking from the caregiver to lead him during his “world research”. This is the moment for “mediative experience for learning” (Feuerstein and Klein). They are shared experiences which were prepared from caregiver's side to fit in child's attention while is lead in the world of knowledge and values.

• Фокусирање на детското внимание.

• Focusing the child's attention;

Со овој показател му помагаме на детето да го фокусира своето внимание за да се добие заедничко искуство за нештата во неговата околина. Бебињата и малите деца имаат потреба од помош за да го фокусираат своето внимание, а негувателот може да помогне со правилно насочување на вниманието кон околината („Види ваму!“ „Погледни!“).

With this indicator we are helping the child to focus his attention and to get sharing experience for its surrounding. Babies and toddlers need help to focus their attention, and the caregiver can help in focusing the attention in right directions (“Look here”, “Did u see that”...).

На овој начин ние, исто така, му покажуваме на детето дека сакаме да забележи нешто. Тешко е да се воспостави комуникација доколку недостасува елементот на заедничко интересирање за нештата од околината. Честопати се случува детето да се заинтересира за едно нешто, а негувателот за сосема друго. Заедничкото внимание е важно за добра комуникација и успешен контакт.

In this way we also show to the child that we want him to see something. It's hard to establish communication if we are missing the common interest for child's surrounding. Often, the child is interested in one thing and the caregiver in another. Common attention is important for good communication and successful contact.

• *Давање значење со ентузијазам.*

Како резултат на опишување, именување и покажување емоции за она што негувателот и детето го прават заедно, детето ќе го запомни искуството како нешто што е од големо значење за него, само доколку искуството е проследено со соодветна емоционална реакција. Важноста не претставува директно искуство за детето, таа мора да се научи преку емотивните реакции и конверзацијата од страна на негувателот.

• *Showing importance with enthusiasm*

As a result of describing, naming, and showing emotions for the things that caregiver and child do together, the child will remember the experience like something meaningful, only if the experience is followed by appropriate emotional reaction. Importance is not direct experience for the child; it has to be learned by caregiver's emotional reaction and conversation.

• *Проширување/ објаснување/ споредба со минати слични ситуации.*

Потребно е да се споредуваат заедничките искуства со поранешните („Се сеќаваш кога го посетивме...тогаш видовме и...“). Кога детето ќе потпорасне, можеме да му кажуваме и приказни со истакнување на сличностите и разликите, да броиме итн. Сето ова е од голема важност за развојот на детската интелигенција.

• *Widening/ explaining/ comparing with previous similar situations;*

Its necessary to compare the common experience with previous (“Do you remember when we visited.....than we also saw...”). When the child will grow up we can tell him stories with pointing out the differences and similarities, to count etc. This is very important for child's intelligence development.

• *Позитивно поставување граници.*

На децата им е потребна помош да ја научат самоконтролата и вештините на планирање. Негувателот, исто така, треба да му помогне на детето да ги планира активностите чекор по чекор за да ја постигне поставената цел на конструктивен начин. Подоцна, потребно е детето да научи зошто одредени нешта не се дозволени. Наместо континуирано да им се поставуваат забрани, потребно е да се води на позитивен начин, со покажување што треба детето да направи и како да го направи тоа. (3,5)

• *Setting positive limits;*

The child needs help to learn the self-controlling and planning skills. It's necessary for the caregivers to lead the child in a positive way, but with limits. The caregiver also should help the child to plan activities step by step to reach the set goal in a constructive way. Later, the child needs to learn why some things are not allowed. Instead of continuing forbidding, it's better to lead it in positive way with showing what the child should do, and how to do it. (3, 5)

Принципи на сензитивизација

Присуството на осумте показатели на сензитивизирана комуникација и интеракција се проценува преку седум принципи на сензитивизација:

1. Остварување на контакт на доверба со негувателите.
2. Позитивно редефинирање на детето:
  - истакнување на позитивните особини и квалитети на децата;

Sensitising principles

The presence of 8 indicators for sensitive communication and interaction are valued according to seven sensitising principles:

1. Establish a contact of trust with caregivers.
2. Develop a positive conception in the caregiver of the child by:
  - Pointing out to caregivers some positive qualities of the children;

- позитивно реетикетирање на негативните карактеристики кои ги поседува детето;
- реактивирање на добрите сеќавања од поранешното позитивно искуство со детето;
- вежби за откривање на позитивните квалитети и способности на детето.

3. Активирање на негувателот според показателите кои се дадени:

- самооценување на негувателите за личната интеракција со детето користејќи ги осумте показатели за добра интеракција;
- појаснувања од негувателот со изнесување на примери од сопствената интеракција со детето;
- поставување задачи за опсервација на односот на негувателот со детето;
- барање од негувателот да се обиде да тестира нови начини на комуникација и интеракција со детето со намера да открие кој начин е најуспешен.

4. Потврдување на компетентноста на негувателот со истакнување на позитивните примери во нивната интеракција со децата.

5. Вербализирање на тоа што е добра интеракција, користејќи го приодот на поставување прашања.

6. Делење на искуства во рамките на групата; взаемно внимателно слушање на негувателите за време на групни состаноци, со цел учење од индивидуалните искуства.

7. Користење на два стила на комуникација со негувателот:

- персонализиран стил на објаснување со примери од сопственото индивидуално искуство;
- нагласен емпатичен интерпретативен стил на објаснување како детето ја искусува ситуацијата.

Имплементација - примена

Целта е да се имплементира ИЦДП-програмата во широки размери секогаш кога е можно по пат на нејзино интегрирање во постоечката мрежа на грижа.

Првиот чекор е обука на тим на експерти како ИЦДП-квалификувани тренери кои можат да ја имплементираат програмата преку тренирање на други лица во нивната заедница со мултипен ефект.

- Re-defining positively what appear to be negative features of their children;
- Reactivating past good memories of a caregiver's positive relationship with the child;
- Using exercises for caregivers to discover positive qualities and competencies of the child.

3. Activating caregivers in relation to the theme/guideline that was discussed by:

- Asking caregivers to make self-assessments of personal interactions with their child based on the 8 guidelines of good interaction;
- Exemplification: asking caregivers to produce examples of their interactions with the children;
- Giving caregivers observational tasks in relation to their children;
- Asking caregivers to try and test out new ways of communicating and interacting with their children in order to find out what works the best.

4. Confirming caregivers' competence by pointing out at what is already positive in their existing interaction with their child.

5. Using an inquiring approach to guide caregivers' discussions about what is good interaction.

6. Encouraging sharing and attentive listening among caregivers in group meetings to learn from each others' experiences.

7. Using two styles of communication in relation to caregivers:

- A personalised style of explanation, with examples from your own individual experience;
- An empathic interpretative style, i.e. describing how the child experiences the situation; comparing the experience of the child with similar adult situations.

Implementation

The aim is to implement the ICDP programme on a large scale, by integrating it, whenever possible; in an existing network of care.

The first step is to train a team of professionals as ICDP qualified trainers who can implement the programme by training others in their community with a multiplying effect.

ИЦДП-програмата може да се употреби за:

- Семејства и деца. За превенција на занемарена грижа и злоупотреба на деца и промоција на мир и дијалог, преку групни состаноци и домашни посети. Се вклучува работа со: сите семејства, семејства од етнички малцинства, семејства изложени на стрес и сиромаштија, родители посвоители, родители - затвореници.
- Вулнерабилни деца и сирачиња. За развој на минимални стандарди за хумана грижа, особено при пораст на ургентни ситуации како: војни, миграции, катастрофи, злоупотреба и траума, или напуштени улични деца.
- Како интегрален дел на програмата на примарна здравствена грижа, каде што превентивните информации и подигнувањето на свеста на негувателите е од особена важност.
- Директно во комбинација со која било содржински ориентирана предучилишна програма, со цел да се збогати и зголеми квалитетот на интеракцијата помеѓу возрасниот и детето, што е круцијално за развојот на детската емоционална стабилност како и за неговиот когнитивен развој.
- Во училиштата, работа со наставници и родители за креирање на позитивна интерсубјективна клима во училницата и за помош при креирање на подобра комуникација помеѓу учениците и нивните наставници.
- Деца во установи. За сензитивизација на персоналот и подобрување на нивниот квалитет на грижа.
- Деца со посебни потреби. За сензитивизација на негувателите за психосоцијалните потреби на децата и изградба на доверба како згрижувачи.

ИЦДП-искуства во Република Македонија

Во Р. Македонија оваа програма за првпат се имплементираше во ноември 1999 година, со финансиска поддршка на УНИЦЕФ во Скопје.

Во април 2000 година беа обучени првите 36 стручни лица (психолози, педагози, социјални работници и дефектолози). Десет од нив се обучени до ниво на тренери.

Од 1999 до крајот на 2001 година, 111 негуватели од Република Македонија ја поминаа ИЦДП-обуката.

The IDCP programme can be used:

- Families and children. To prevent neglect or abuse of children and promote peace and dialogue, through group meetings and home visits. It includes working with: families in general; families from ethnic minority groups; families in stress and poverty; adoptive parents; parents in prisons.
- Vulnerable children and orphans. To develop minimal standards for human care, when emergency situations arise due to war, migration, catastrophes, abuse and trauma, or abandoned street children.
- As an integral part of any primary health care programme, building competence and sensitizing caregivers about the importance of their role for the future development of their children.
- Directly in combination with any content-oriented pre-school programme, serving to enrich and increase the quality of interaction between adults and children, which is crucial for the development of children's emotional stability, as well as for their cognitive development.
- In schools, both working with teachers and the parents to create a more positive inter-subjective climate in the classroom and to help create better communication between pupils and their teachers.
- Children in institutions. To sensitize staff and improve their quality of care.
- Special needs children. To sensitise caregivers about the psycho-social needs of their children and build their confidence as carers.

ICDP experience in Republic of Macedonia

In Republic of Macedonia this programme was implemented in November 1999, with UNICEF financial support in Skopje.

April 2000, the first 36 professionals (psychologists, pedagogues, social workers and special educators) were trained. Ten of them were trained to level of trainers.

From 1999 till the end of 2001, 111 caregivers from Republic of Macedonia pass the ICDP training.

Евалуацијата на програмата беше спроведена на два различни начини:

1. прашалник за ИЦДП-асистентите и
2. интервју со целните групи кои партиципираа во програмата.

Тие биле прашани за тоа колку ја користат програмата, дали била корисна или не, какви ефекти согледале итн.

Интервјуто ги потврди резултатите од прашалникот одговорен од асистентите. Сите негуватели изразиле ентузијазам за програмата, и сите истакнале дека има ефект, особено за децата, за нив и за односот помеѓу нив и децата.

Истакнувајќи ги ефектите кои тие ги забележале кај децата, одговорите од различни групи на згрижувачи биле многу слични. Најпрво, сите забележале дека децата се помалку нервозни, наместо тоа се позитивни и релаксирани. Биле поотворени, позитивни, активни и љубопитни. Во еден од семејните центри ова било опишано како „растопено“ природно детско однесување, наместо „вкочането“ однесување.

Изгледа дека заклучоците можат да се сумираат со следната изјава од една од групите на згрижувачи: „Единствената работа што не ни се допадна во оваа програма е тоа што траеше многу кратко. Ние сме многу среќни што УНИЦЕФ ја презеде оваа иницијатива!“

Литература / References

1. UNICEF. What is ICDP? Skopje, 1999.
2. UNICEF. ICDP Guide-book for trainers. Skopje, 1999.
3. UNICEF. ICDP- 8 guidelines for positive interaction. Skopje, 1999.
4. UNICEF. Assistants guide-book for ICDP programme in Macedonia. Skopje, 2000.
5. International Child Development Programmes- ICDP; Available from: URL:<http://www.icdp.info/>

The evaluation of the program was carried out in two different ways:

1. Questionnaire for the ICDP facilitators
2. Interviews in focus groups with caregivers who has participated in the programme

They were asked about how much they used the programme, whether it was useful or not, what kind of effects they observed etc.

The interview underlined the findings from the questionnaire answered by the facilitators. All the caregivers expressed enthusiasm about the program, and all of them emphasised that it had effect, both on the children, themselves and the relation between them and the children.

Regarding the effects they have noticed at the children, the answers from the different groups of caregivers were very much the same. First of all they pointed out that the children were less nervous, instead they were calmer and relaxed. They were more open, positive, active and curious. At one of the family centers this was described like they now had “unfrozen”, natural, childish behavior instead of “stuck” behavior.

It seems like the findings can be summarized with the following statement from one of the groups of caregivers: “The only thing we did not like with this program was that it was too short. We are very happy that UNICEF took this initiative!”